

Razoreni Čilipi, studeni 1992.

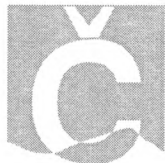
Fototeka Zavoda za zaštitu spomenika kulture RH; snimio: Goran Leš

MUZEJ U ČILIPIMA: STRADANJE I OBNOVA

Marina Desin

Zavičajni muzej Konavala

Čilipi

Čilipi su najveće selo Konavala, s otprilike 1000 stanovnika. Selo sačinjavaju zascoci s grupiranim velikim obiteljskim kućama, u padinama brežuljaka i udolinama, koji su dobro povezani i odvojeni među sobom putovima, vrtovima, šumarcima i medama.

Središtem sela dominira prostrana crkva sv. Nikole sa zvonikom, koji se kao svetac zaštitnik titulira ovdje već u 15. stoljeću. Glavni seoski trg okružuje skalina pred crkvom, te nizovi velikih kamenih kuća koji tvore ulice, trg i pozadinu te pozornicu nedjeljnih svečanih zbivanja na otvorenome - folklornoj priredbi u Čilipima.

Muzej kakav je bio

Zgrada muzeja smještena je na uglu trga i ulice kojom se dolazi u središte Čilipa. U jednostavnom kamennom zdanju, prostornog rasporeda i

dimenzija tipičnih za konavosku kuću, u prostoru prizemlja i kata, smješteno je oko 1500 izložaka, namještaja, upotrebnih predmeta kućanstva, tekstila i nošnje.

Zavičajni muzej Konavala osnovan je 1974. godine.

Ideja i poticaj da se oformi ovakav muzejski izložbeni prostor rezultat je nescbičnog zalaganja, truda i entuzijazma istaknutih prosvjetnih i turističkih radnika Čilipa, te razumijevanja i dobre volje ljudi Konavala, privatnih osoba i obitelji, koji su spremno i rado predali razne predmete iz svojih kuća - zavičajnoj kući Konavala.

Rezultat je to svijesti i potrebe za očuvanjem, prikupljanjem, evidencijom i zaštitom materijalnih tekovina etnokulture ovoga kraja, u vremenu otuđivanja i raslojavanja etnonaslijeđa i odbacivanja nepotrebnog i neprilagodnog u - modernom načinu života.

Muzejska prezentacija stambene kulture, dijela materijalne kulture, zbirka nošnje i vrijednoga tekstilnog rukotvorstva, sastoji se od predmeta koji su otkupljeni prema potrebama i mogućnostima, dani na dugotrajnu upotrebu ili kao dar.

Muzej je osnovan i izdržavan sredstvima Turističkog društva Čilipi, Kulturno prosvjetnog društva "Vladimir Nazor" i sredstvima Fonda za kulturu općine Dubrovnik.

Njegova aktivnost nije samo u reprezentativne svrhe i tijekom nedjeljnih folklornih manifestacija, već služi svima onima koji muzej vide kao dio svoje kuće, sjećanja i usporedbe na običaje, nošnje, rukotvorstvo i način života.

Svrha muzeja u Čilipima, kao institucije danas, nije samo da očuva, zaštiti i izloži materijalne tekovine lokalne kulture, nego da bude mjesto okupljanja i prikupljanja svih slojevitih popratnih kulturoloških tekovina, današnjih odraza i tumačenja prošlih zbivanja, njegovanja tradicije u svakodnevnom životu oživljavanjem ljepote minologa.

Kroz aktivnost ovog muzeja želi se prikazati i sadašnje stanje etnokulture Konavala u transformaciji i prihvaćanju svih civilizacijskih tekovina, uz poštovanje i divljenje svim pozitivnim i vrijednim tradicijama bogatog etnonaslijeđa.

Svi segmenti života, prošle i sadašnje kulture, potrebno je da se prouče, zabilježe i odmah prikažu, kroz direktno istraživanje, prevenciju i zaštitu svih oblika materijalne i duhovne kulture. Realizacija svih tih poticaja vidi se danas u dokumentarnim izložbama, predavanjima, publikacijama i otvorenim razgovorima o različitim temama, raznim posjetima, seminarima, radijskim i TV-emisijama itd. Čilipi su mjesto u kojemu nastaje prezentacija naslijeđa u stalnom dodiru sa svijetom, ali uz mogućnost i obavezu da se rade usporedbe i paralelna istraživanja svih spomenutih segmenata.¹

Početak rata - zaštita muzejske građe

Početak ratne agresije na Hrvatsku u proljeće i ljeto 1991. godine i nemili događaji napada i uništenja kulturnog blaga, svim institucijama kulture, MDC-u i Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Hrvatske, nametnuli su profesionalnu obavezu i mjere priprema i zaštite pokretnih i nepokretnih spomenika i artefakata.

Evakuacija eksponata muzeja u Čilipima započela je u uvjetima direktnih prijetnji invazijom od strane crnogorsko-jugoslavenske vojske na Konavle, između i isključivo pograničnu zonu.

S obzirom na "nižu" spomeničku valorizaciju samog muzeja - lokalnog i etnografskoga karaktera, i središta Čilipa, arhitektonskog sklopa preventivno zaštićene visoke ambijentalne vrijednosti, uz upute i preporuke o zaštiti i sklanjanju putem povjerenika, evakuacija i pakiranje izvršeni su u okvirima priručnih mogućnosti i u samome mjestu nalaženja.

Ne predmnijevajući karakter i žestinu ratnih razaranja, koji su u našoj nedoumici, nepripremljenosti na obranu i nevjericu da nam se to od prvih stoljetnih susjeda može ponovno dogoditi, pripreme evakuacije izvršene su kao pripreme na zaštitu od bombardiranja (zbog blizine civilnog i onda vojnog aerodroma).

Evakuacija osnovnog fundusa izvršena je u istoj zgradi muzeja u cisterni 5x4x4 m koja je udubena ispod nivoa ceste, prilično suha i dvostruko svodena (kameni svodovi) i trećim pokrovom, s armiranom betonskom pločom.

Najveći dio zaštićenih i evakuiranih muzejskih eksponata, oko 500, predstavljaju pojedinačne, dekorativne i osnovne dijelove muške i ženske konavoske nošnje i nakita ili u kompletima. Gotovo svi predmeti - visokovrijedni konavoski svilovez - poprsnice ili zlatnom žicom vezene jačermice, u vrlo dobrom su stanju, unikatne i visoke eksponatne vrijednosti.

Budući da je zbirka tekstilnog rukotvorstva, tkanja i vezena najvredniji dio postava zavičajnog muzeja u privremenoj pohrani, u okvirima opisanih mogućnosti prostora i poštujući maksimalno upute o pohrani, izvršena je na drvenim policama i gredama pripremljen u tu svrhu te umotanim u papir, platnene vreće s naznačenim inventarskim brojem. Ostali predmeti - namještaj (kuhinja, sala, spavaća soba), upotrebnici predmeti domaćinstva, slike (donacije) naivnog slikara Šiše Konavljanina, velikih dimenzija, vitrine, lutke, osnovne instalacije prencenski su i složeni

u prizemlje uz dupli konstruktivni zid zgrade, prekriveni drvenom i plastičnom oplatom.

U sklopu muzeja, zgrada s vinskim podrumom, mlinom, art i work shopom, kao i ured muzeja s bibliotekom zbog obima posla i kratkoće vremena nije bila evakuirana.²

Invazija na Konavle i oslobođenje

Invazija na Konavle započela je potkraj rujna 1991. godine. Stanovništvo je pred nadirućim neprijateljem i sukcesivnim uništavanjem izbjeglo prema Cavtatu i Dubrovniku.

Čilipi su zapaljeni 6. i 7. listopada 1991.

Sve zatečno - stambene kuće, privredni i gospodarski objekti, obrazovni, kulturni, komunikacijsko-transportni, turističko-gostiteljski i kompletni njihov inventar uništeni su i spaljeni: dječji vrtić, osnovna škola, muzej, poljoprivredna zadruga, skladišta, dućani, restorani, kafići, kancelarije mjesne uprave, turističkog društva, kulturno-prosvjetnog društva, muzeja. Uništen je i župni ured, samostan časnih sestara, pošta, autobusne postaje i aerodrom te nogometno i tenisko igralište.

Nakon paljeva, slučajem ili izdajom, pronađen je trag skloništu, podzemnoj cisterni s evakuiranim muzejskim fundusom. U traganju za vrijednostima vojnici "JNA" su izbacili inventar na terasu pred muzejem i započeli izivljavanje nad nadnim. Slučajem je savjesni zapovjednik - "komandant mesta" - to saznao: razumijevanjem je obustavio uništavanje i palje pronađenog ruha, pozvao dvojicu preostalih mještana Čilipa i omogućio im transport i evakuaciju u Cavtat, u zgradu mjesnog ureda. Pohranjeno i zaključano, namjerno prešućivano i zatajeno "malo muzejsko blago" dočekalo je oslobođenje.

Nakon inventure učinjene s članovima komisije koja je sudjelovala i u prvoj evakuaciji i prema popisu koji je sačuvan, evidentirao je da od ukupnog nedostaje:

- zlatni nakit, konavoske naušnice, 3 para - verižice - 24 karatno zlato,
- 12 kom. novoizradnih kapa zlatča (crvenkape optočene zlatovezom),
- 10 kom. novoizradnih zlatnih černica (crne jačermice srmom vezene).

Sav ostali inventar, osim vanjske oplata i dijela platna (pakovanje i okvir slike Vlaha Bukovca, Konavoke, 1887.) dobro je sačuvan, osim što je djelomično uprljan čedom, rukovanjem u prijenosu.

U osnovnoj inventarizaciji sada izvan konteksta značenja i izgleda izloženog u bivšem objektu muzeja, nameće se na ovim preživjelima, bivšim eksponatima, problem valorizacije, reinterpretacije i restauracije pojedinačnih, kao i po samom broju predmeta nedostatne zbirke, nošnji i rukotvorstva.

U opisanom primjeru bez presedana te u novim pristupima obnove i rekulturalizacije nameću se razna polazišta i zadane opcije.

Čilipi - muzej kakav će biti

Uspostavilo se privremeno funkcioniranje muzeja kao institucije edukativno-prezentacijskoga karaktera koja u uvjetima bez adekvatnog smještaja (objekt i zgrada) mora na osnovu preživjelog materijala (uslijed ratnih devastacija) pronaći načina kako se prikazati kao zbirka, integralno nova i kako pronaći načina da se uspostavi u svome prethodnom značenju i budućoj namjeni - rekonstruirana, temeljena uvijek na bogatoj narodnoj tradiciji, zbirka i postav etno-muzeja regije Konavle, koji će

*Spaljeni i razoreni Zavičajni muzej Čilipa, studeni 1992.
Fototeka Zavoda za zaštitu spomenika kulture RH; snimio: Goran Leš*

moći i morati bilježiti ratno i poratno vrijeme.

Proces stvaranja novog i novoujetoanog fundusa, ne samo u materijalnom smislu, zamišljen je kao kratkoročni i dugoročni u skladu sa svim procesima poslijeratne obnove.

Dužnost i uloga muzeja u Čilipima je uklopiti postojeći muzejski fundus iz Čilipa u postojeću podlogu i inventar ukupne kulture Konavala u svakome manifestnom i prezentabilnom smislu:

Zavisno od reinventarizacije i pregleda inventara Konavala - Bogišićeva etnografska zbirka, etnografski muzej Dubrovnika, te mogućnosti međusobne suradnje i posudbe.

Zavisno od dostupnosti prostora - razne pokretne izložbe (ruševine postojeće zgrade muzeja, hotelska dvorana, izložbeni prostori nove zgrade općine).

Zavisno od reinterpretacije i semantike survivala i prezentacijskih mogućnosti te potrebe naroda koji je sudjelovao u stvaranju muzeja i njegovih potreba za uspostavljanjem novog refleksa preživjele tradicije. Statični oblik izložbe bit će moguće uspostaviti u dogledno vrijeme zavisno od prostornih, predmetnih i materijalnih sredstava.

Dinamični oblik procesa stvaranja muzeja moguće je objasniti kroz razne rukotvorne radionice i škole - na terenu in situ, koji bi omogućili stvaranje male nezaobilazne i elementarne podloge obnove - radionice

kamensklesarstva, radionice veza, likovne radionice; na način predstavljanja u kompletnom programu obnove gdje je kulturna (kultivirana) podloga malih radnih zahvata osnovom kulturne nadgradnje i gdje se trošenje tj. korištenje kulture i njeno stvaranje smatra al pari s drugim proizvodnim i privrednim djelatnostima.

Osnovni pak profesionalniji pristup je informatička obrada svih zatečenih, bivših i preživjelih podataka i onih novih u nastajanju, uvažavajući sve razine valorizacije kulturnih i povijesnih slojeva i smatrajući ih nedjeljivom, općekulturnom i civilizacijskom tekovinom.

Otegotna okolnost poruženje krajolika i najuže prostorne i arhitektonske okoline, ogoljenje slojevitosti ljepše ili uljepšane strane života i neminovnost bilježenja sadašnjeg vremena dat će na objektivnosti interpretacije, jer do sada se samo manifestni i ljepši dio života smatrao vrijednim pokazivanja.

Hoće li muzej u Čilipima - Konavlima prerasti u povijesni, kolekciju moderne umjetnosti, stalnu radionicu, alternativni eko-muzej, istraživački centar - ostaje na procjeni, bilo stručnjaka i zainteresiranih, bilo na samoj snazi materije i kvaliteti prostora koji će se dokazati kroz vrijeme. Pozitivna točka gledišta je da i ova ratna tragedija može biti poticaj i izazov u novim pristupima pa će Čilipi - muzej biti ponovno otvoreno mjesto razmjene mišljenja i prijedloga, dogodovštine i povijesne zbilje.

Što se tiče bogate zbirke rukotvorstva, konavoskog veza - sviloveza - tekstila kao primijenjene umjetnosti, znakovitog po materijalu po kojem i u kojem se izvodi, tehnici broja niti podloge i u motivima, zasigurno će se velika pažnja posvetiti reinterpretaciji odnosno zakonitosti primjene takovih ukrasa i grafičkoj obradi njihove visoke likovnosti i estetizma. Ovo rukotvorstvo, brojenjem niti, pozna urođenu sposobnost primjene tehnike broja; geometrijske i aritmetičke progresije te omogućuje i zahtijeva informatičku obradu i mora se valorizirati jednakovrijedno kao ostala rukotvorstva primijenjene umjetnosti koja pozna Dubrovnik (zlatarstvo, arhitektonska plastika, skulptura...).

Naveden je samo dio obilnog programa, a ostvaruje se već u malim koracima uspostave radionice veza i narodne nošnje (za potrebe nadopune muzejskog fundusa danas i obnove rada i nastupa folklorne grupe).

Mekani, podatni materijal tekstila u stvaralačkom pogonu ima tvrdi kontrabalans u kamenu - trajnijem i težem materijalu za obradu, u već uspostavljenoj pripremi građevinske sanacije - otvaranju kamenoloma, klesanja kamenih korševa, dovratnika, porozorskih igala, kamenih oluka te dekorativnih fasadnih dijelova.

I svakako ono najvažnije, da je nadzor nad izradom i njezino usmjeravanje vrlo profesionalno temeljeno na preporukama struke i pojedinačnim projektima da u startu omogućuje porezne i taksativne olakšice i postaje bitnim dijelom privrede.

Takoder, značajne su zainteresiranost Ministarstva kulture i prosvjete i njegovih institucija te stranih fondacija u pristupu generalnom planu obnove regije (ARCH fondacija), humanitarna pomoć i međunarodna suradnja.

Nakon svega, mala lokalna institucija, etnografskog muzeja Konavala u Čilipima sudbinom ili slučajem nadživjela je ratne tragedije, pa makar i u kulturnim i materijalnim ostacima - te se i u sadašnjim uvjetima (porušenost, sigurnosna situacija, izoliranost) trsi i može ponovno postati inicijator i točka važnih povijesnih zbivanja i interpretacija - istraživački i prezentacijski centar.

Zasigurno, razumijevanje, savjeti, prijedlozi, pokloni, podrška i programi sa svih dobronamjernih strana vrlo su dobrodošli i prihvaćamo ih istom spremnošću kojom smo raspolagali i prije, te istom strpljivošću i marom i vještinom stvaranja.

Primiteno: 9. 6. 1993

¹ Iz teksta "Folklorna priredba u Čilipima - prezentacija i aktivna zaštita etnokulture Konavala", Dubrovački horizonti, Dubrovnik.

² Iz teksta izvještaja o evakuaciji muzeja - Fonda kulture -Dubrovnika, zima '91.

SUMMARY

Museum in Čilipi: Distress and Revival

by Marina Desin

Konavle Local History Museum was founded in 1974. It was housed in a typical Konavle stone house in the center of Čilipi, and presented traditional culture of Konavle displaying 1 500 items of furniture, costumes, textiles, household utensils, etc. The museum used to stage traditional dances and customs for its numerous visitors on Sundays.

At the beginning of the war 1991, the staff took measures to protect the museum and its possessions. Since disaster plans anticipated bombing because of the immediate vicinity of Dubrovnik Airport, museum collections remained sheltered in Čilipi.

The siege of Konavle began at the end of September 1991. Čilipi was set on fire on 6 and 7 October 1991, and museum building burned to the ground, but its collections remained safe in their shelter. After the liberation of Čilipi the inventory commission found all museum's possessions intact, with only 25 items (mostly jewelry) missing.

Although homeless, museum resumes its work. The efforts are all directed towards the museum's revival, and short-term and long-term policies and strategies have been created and adopted to achieve that aim. The museum has been supported by the Ministry of Education and Culture of the Republic of Croatia, as well as by the ARCH Foundation of Lugano, and has been establishing closer links with other international institutions. The museum hopes to be able to solve the problems of housing and funds and install the permanent display in immediate future. The museum also devised plans for developing some dynamic forms of activity: it plans to organize new workshops and schools for traditional handicrafts, such as stone-carving, embroidery or art workshops. The workshop for embroidery and traditional costumes has already resumed its work for museum's collections. The museum also plans to introduce a computerized stock-taking system.